

Delft University of Technology

**İzmir'de Kozmopolitan Bir Mikro-Evren
Bornova Anadolu Lisesi**

Tanis, F.

Publication date

2021

Document Version

Final published version

Published in

(IEU+KREA) Izmir University of Economics Creative Economy Research and Application Journal

Citation (APA)

Tanis, F. (2021). İzmir'de Kozmopolitan Bir Mikro-Evren: Bornova Anadolu Lisesi. *(IEU+KREA) Izmir University of Economics Creative Economy Research and Application Journal*, 4(3), 8-16.

Important note

To cite this publication, please use the final published version (if applicable).
Please check the document version above.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download, forward or distribute the text or part of it, without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license such as Creative Commons.

Takedown policy

Please contact us and provide details if you believe this document breaches copyrights.
We will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Green Open Access added to TU Delft Institutional Repository

'You share, we take care!' - Taverne project

<https://www.openaccess.nl/en/you-share-we-take-care>

Otherwise as indicated in the copyright section: the publisher is the copyright holder of this work and the author uses the Dutch legislation to make this work public.

İzmir'de Kozmopolitan Bir Mikro-Evren: Bornova Anadolu Lisesi A Cosmopolitan Micro-cosm in İzmir: Bornova Anadolu High School

FATMA TANIŞ

Delft University of Technology, Mimarlık Bölümü Doktora Adayı

<https://www.linkedin.com/in/fatma-tanis-80358056/>

<https://orcid.org/0000-0002-8534-3947>

<https://writingurbanplaces.eu/wup-members/fatma-tanis/>

Bu yazı İzmir'in kozmopolitan geçmişinin değişen dünya koşulları altındaki mekansal ve kültürel sürekliliğini, Bornova Anadolu Lisesi'ne odaklanan bir öykü yazımı ile aktararak; İzmir'in liman kenti kimliğine ve kültürel belleğe katkı sağlamayı amaçlamıştır.

This article focuses on the spatial and cultural continuity of İzmir's cosmopolitan past through writing the author's memories and experiences at Bornova Anadolu Highschool. In doing so, it aims to contribute to İzmir's port city identity and cultural memory.

İzmir'in çok köklü ve zengin tarihi bir geçmişi var. İzmir batının en doğusu, doğunun en batısıdır. Doğunun erdemleri ve ürünleri İzmir üzerinden batıya gitmiş, batının erdemleri ve ürünleri yine İzmir üzerinden doğuya gitmiş. Tam kavşak nokta olmasından Fransız'ı, İtalyan'ı, Rum'u hepsi yüzlerce yıl barış içerisinde yaşamışlar. Bu miras bu ortak geleceği tekrar kurmamızın mümkün olduğunu gösteriyor.

Tunç Soyer, 2019.

İzmir, kozmopolitan geçmişiyile gurur duyan ve tarihiyle kurduğu bağları güçlendirmek için özellikle içinde bulunduğumuz dönemde önemli adımlar atan bir liman kentidir.¹ Bu yaklaşım, aynı zamanda Uluslararası Liman Kentleri Birliği (AIVP) tarafından da kabul edildiği üzere, liman kentlerindeki sürdürülebilir gelişmenin en önemli yapı taşlarındandır. Bu nedenle, İzmir'in liman kenti kimliğinin anımsanması hem yerel hem de uluslararası bağlamda bu kimlikle öne çıkması ve yere özgü gelişimini kültürel zenginliklerinin ve doğal kaynaklarının farkındalığıyla inşa edilebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun bilinciyle hazırlanan bu çalışma, İzmir'in liman kenti kimliğini oluşturan yerlerden birini göz önüne çıkararak, kozmopolitan geçmişin mekansal ve kavramsal süreklilikle hala günümüzde İzmir'in birçok yerinde var olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

¹Geçtiğimiz yıl UNESCO milli komitesinin öncülüğünde hazırlanan "İzmir Tarihi Liman Kenti" başlıklı dosya ile yapılan başvuru ile birlikte İzmir, UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer almaktadır. Karar vericiler ile içinde İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin de ortak olarak yer aldığı kamu ve özel sektörden paydaşların oluşturduğu Tarihi Kemeraltı İnşaat Yatırım Ticaret A.Ş (TARKEM) bu süreçte ortaklaşa çalışmaktadır.

Bilindiği gibi, deniz ticareti özellikle 20. yüzyıla kadar İzmir'in kentsel gelişiminde ana etkindir. Bu zengin ve çok kültürlü kentin, mekânsal ve kentsel olarak deniz kıyısında ve kıyıda da içerilere değin uzanan gelişiminde özellikle kozmopolitanizm kavramı öne çıkar. 15. yüzyıl göz önüne alınarak, İzmir ve denizaşırı ülkeler arasında, özellikle Avrupa ile, ticari ve kültürel ilişkilerin kurulmasında tüccarlar ve gezginler etkili olmuştur. Yüzyıllar içerisinde geliştirilen coğrafi yön tanımlarının ötesinde kültürel anlamların atfedildiği ² Doğu ile Batı'nın kesişiminde yer alan İzmir, bu ilişkilerle birlikte kendine özgü bir kültürün geliştiği eşsiz bir liman kenti durumuna gelmiştir. Bugün, bu kültürün izleri yapıllı çevrede ve kültürel bellek içinde yer alır. Bu izler İzmir'in liman kenti kimliğini oluşturduğu gibi, dünü, bugünü ve yarını birbiriyle bağlamak için çok değerlidir.

Kozmopolitan, genel olarak kentler için çeşitli ulusları içinde barındıran anlamıyla öne çıkar (TDK). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde vatandaşlık haklarının tanımlanması amacıyla gayrimüslimler için kullanılmıştır (daha ayrıntılı okumak için Eldem, 2013'e bakınız). Aynı kavram, Merriam Webster Sözlüğünde kişisel deneyimle elde edilen dünya görüşü ve işlenmiş bilgiye sahip olma durumu olarak tanımlanmıştır (Merriam-Webster). Bu tanıma dayanılarak, 20. yüzyıl öncesi dönemde kozmopolitan bireylerin özellikle liman kentlerinde sahip oldukları bilgi ve kaynaklar ışığında kazandıkları kişisel deneyimleri ile birlikte geliştirdikleri dünya görüşleri sonucunda etkiledikleri mekânsal üretimin 20. yüzyıl göz önünde tutularak hem mekânsal hem de kavramsal dönüşümünü ele alınacaktır. Bu yazı, bu nedenle kozmopolitan mekanların günümüzdeki durumuna ve kozmopolitanizmin güncel karşılığına, İzmir Bornova Anadolu Lisesi (BAL) üzerinden odaklanmaktadır.

Figür 1 İzmir Bornova Anadolu Lisesi yeri (<https://mapmaker.nationalgeographic.org>).

BAL, körfezden yaklaşık 10 km içeride Bornova ilçesinde bulunmaktadır. Lise, denizaşırı ticarete etkili olmuş bir aile olan Giraud'lara ait özel bir yerde kurulmuştur. Giraud ailesinin ilk bireyi Jean Baptiste Giraud, 1742 yılında İzmir'e yerleşmiştir, aile, 20. yüzyıl başlarına değin ticaretin birçok kolunda aktif olmuştur. Özellikle İzmir Halısı'nın dışsattımıyla dünya halı ticaretinin dörtte birini elinde tutan "Oriental Carpet Manufacturers" şirketinin de ortaklarından. Doğu ile Batı arasında yer alan bu aile, hem Batı'yu hem Doğu'yu kültürleriyle birlikte tanıyarak başarıya ulaşırken, yapmış oldukları yazıllı, görsel ve mekânsal üretimlerle İzmir'in tanınırlığına, dünya ticaretindeki yerini sağlamlaştırmasına ve liman kenti kimliğinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır (Tanış ve Hein, 2020). Cumhuriyet öncesi dönemde, kozmopolitanizm, ailelerin yaşam biçimleri, kültürleri ve gündelik yaşamlarına paralel olarak denizden içerilere değin nüfuz etmiştir; ve somut olarak karşımıza çıkan yerlerden biri, 20. yüzyıl ortalarına değin bu ailenin olan Bornova Anadolu Lisesi arazisi ve içinde bulunan yazlık köşktür.

² Doğu ve Batı üzerine bir okuma için Said, E.W., 1979. Orientalism. Vintage. Vancouver.

İzmir'in kozmopolitan geçmişinin kalıtı olan bu yer, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, kozmopolitanizmin değişen dünya koşulları altında yeniden tanımlanmasında önemli rol oynamasıyla da bu araştırma için değerli bir konusudur. Yaşamlarının önemli bir dönemine ev sahipliği yaptığı öğrencilerini, hem yurt içinde hem de yurtdışında buldukları kurum, kuruluş ve toplumsal çevrelere değer katarak çalışmalarını sürdürmek üzere yetiştirmiştir. Bunda bir geleneğe dönüşen eğitimin etkisi yadsınamaz. Bu eğitimin en önemli parçalarından biri, okulda verilen yabancı dil eğitimi ve uluslararası kültür değişim programları için sağlanan olanaklardır. Bu olanaklar, 19. yüzyıl kozmopolitan İzmir'inde olduğu gibi, okulu kültürel karşılaşmalara uygun bir mikro-evren durumuna getirmiştir. Evrensel değerlerin farkında olan, uluslararası ve çok kültürlü çalışma ortamına doğrudan katılabilen mezunlar, 20. ve 21. yüzyılın kozmopolitan bireyleri olmuşlardır.

Bu yazı, 19. yüzyıldan günümüze ulaşan bu okulu, yazarın anılarına ve deneyimlerine dayanarak öyküleştirerek aktarmaktadır. Öykü anlatıcısı olan yazarın BAL'daki bir günü, özneliği vurgulamak için ve okuyucunun yazar ile empati kurabilmesi için birinci tekil kişi kullanımıyla yazılmıştır. Öykü yazımını birçok farklı okuyucu kitlesiyle iletişim kurabilmek için değerli bir yöntem olarak olmasının yanı sıra, kente ilişkin öykülerin İzmir'in liman kimliğine katkı sağlayacak bir üretim olması nedeniyle yeğlenmiştir. Bu çalışma, İzmir'in hem kozmopolitan hem de Cumhuriyet tarihi içinde süreklilik sağlayan; fakat gizli kalmış önemli bir yeri, kişisel bir keşiften yola çıkarak İzmir ve tarihi ile ilgilenen herkesin zihninde düşünsel olarak yaratmayı hedeflemiştir.

BAL, öyküde aktarılacağı gibi İzmir'in tüm doğal kaynaklarıyla ve kimliğini oluşturan geçmişiyle ilişki kurarak modernleşmesi açısından da önemli bir örnektir. Modern mimarlık üretimi, dünya savaşı sonrası dönemde birçok toplumsal ve mekânsal soruna hızlı yanıt bulmuş olsa da, ihraç edildikleri ülkelerde, Türkiye'de örneğin, bağlamından kopmuş bir biçimde gerçekleştirilen üretimlere de zemin hazırlamıştır. Sivil mimarlıkta var olan çeşmeler, çardaklar; doğa ile doğrudan ilişki kuran evler, yerini özellikle iç göçün etkisiyle ortaya çıkan konut açığına çözüm bulmak amacıyla hızla üretilen apartmanlara bırakmıştır. Bu evlerden bazıları ise Giraud'ların yazlık köşkü gibi korunamamış ve yıkılarak yerlerinde apartmanlar yapılmıştır. İzmir'in birçok yerinde yapı üretimi özellikle 1970'lerden sonra gerçekleştirilen hızlı yapı üretimi, doğa ve bulunduğu tarihi çevre ile birebir ilişkiyi kurulmadan gerçekleştirilmiştir. Tarihsel bir bütünlük içinde hem geçmişle bağ kurması, hem de güncel gerçeklikler ve gereksinimleri karşılayan bir yer olması nedeniyle özel bir örnektir.

Öykü: Kozmopolitan Bir Mikro-Evren Olarak BAL

Bornova Anadolu Lisesi'ne Doğru

Figür 2 Bornova Tren İstasyonu'ndan Bornova Anadolu Lisesi'ne doğru izlenen yol (<https://mapmaker.nationalgeographic.org>).

13 Eylül 2004... Lisenin ilk günüydü. Okula gitmek üzere evimizden çıktık. İzmir'e daha yeni taşınmıştım. Bu okulun çok başarılı bir okul olmasının yanı sıra; çok özel bir yer olduğunu duydum hep. "'BAL'lı olmak ayrıcalık"'tı. Aklımda birçok düşünceyle ve beni neyin beklediğini düşünürken, gözüm eski bir tren garına takıldı. Bornova metro istasyonunun hemen yanındaydı bu tek katlı, çok da gösterişli olmayan; ama geçmişten bir şeyler söyleyen bu yapı. Oradaydı; ama bir o kadar da görünmez. Öyküsünü merak etmiştim. Tek katlı, narin kolonlarıyla yolcuları kanatları altına alan kırma çatılı terkedilmiş bu yalın yapı ne zaman kullanıldı? Burayı en son kimler bekledi?

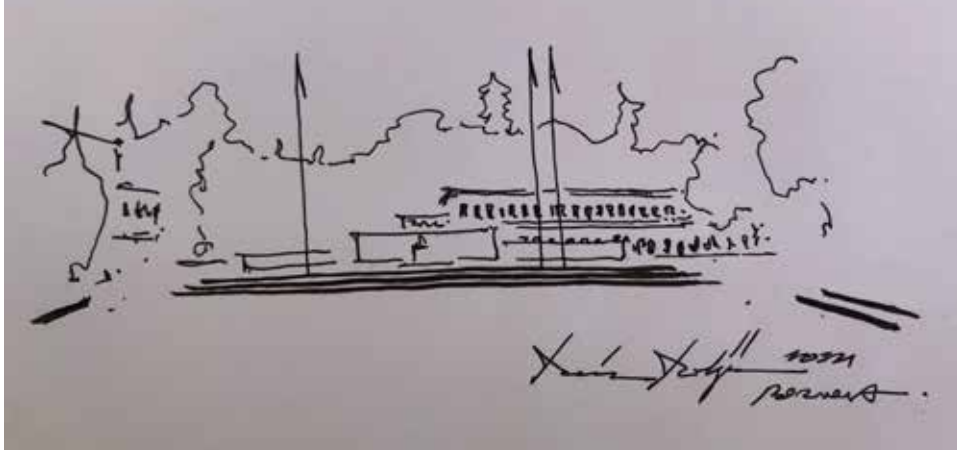
Yeşil yandı. Ağaçlarla sıralanmış yolda okula ulaşmak için arabayla izlemeyi sürdürüyorduk. Bordo bir plaka üzerine yazılmış Bornova Anadolu Lisesi yazısını görür görmez sola sinyal verdik. Okulun girişinde servisler ve özel araçlar park etmiş; araçlardan inen öğrenciler okula doğru yürüyorlardı. Hiç bu denli büyük otoparkı olan okul görmemiştim. Bu denli büyük bir otoparkı olan bu okulun içini daha da merak etmeye başlamıştım. Arabadan inip ben de öbür öğrenciler gibi tören alanına doğru yürümeye başladım. Okulun ana girişinde, koyu renk ve özenle ütülenmiş takım elbiseleri ile okul müdürü Sefer Aktaş ve müdür yardımcıları Ali Osman Sabancı, Ali Çandır ve Nilgün Büyükdağlı öğrencileri karşılıyordu. Burada geçirdiğim dört yıl boyunca hep aynı sahneyi yaşadım.

Tören Alanı ve Sınıflara Dağılım

Figür 3 Bornova Anadolu Lisesi içinde yer alan bloklar ve köşk (<https://mapmaker.nationalgeographic.org>).

Kendimi ana bulvar olarak adlandırdığım kilit taşlarla döşeli uzun bir yolda buldum kapıdan geçtikten sonra. Tören alanı sağda yer alıyordu. Dikdörtgen bir planda, her sınıf nizami bir biçimde sıralanmış aynı yöne bakıyordu. Atatürk büstünün yer aldığı yükseltilmiş bir platform üzerinde biraz önce kapıda bekleyen müdürümüz öğrencilere hoş geldiniz konuşması yapmak üzere yerini almıştı. İstiklal Marşı'nın okunmasının ardından sınıflarımızı bulmak üzere tören alanından ayrıldık. Bu alan Cumhuriyet'in kurucusuna saygıyı gösteren bir alan olmasının yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından kurulan cumhuriyetin ve küllerinden doğan İzmir'in alanlarıyla (Cumhuriyet Meydanı, Gündoğdu Meydanı gibi) eşdeğer nitelikteydi. Bu resmi ve güçlü işlevi, bahar şenliklerinde yerini konserlere bırakıyordu. Bu geçici işlevsel dönüşüm aynı zamanda bizi ve bu alandaki davranışlarımızı da dönüştürüyordu.

Figür 4 Tören alanı (Deniz Dokgöz).

Figür 5 Bornova Anadolu Lisesi hava fotoğrafı (Bornova Anadolu Lisesi Facebook Grubu).

Törenin ardından G Blok'a doğru yürümeye başladım. Bu sırada yürürken gördüğüm kantin, irili ufaklı ağaçlarla dolu, çakıl taşları ile döşenmiş bir alandı. Birkaç adım sonra karşılaştığım çeşme, doğal kaynakların öğrencilerin temel igereksinimi içerisinde ücretsiz olarak kullanıma sunulduğunu gösteriyordu. Siyahlı beyazlı dere taşlarıyla döşeli yoldan yürümeyi sürdürdüm. Sağımda üstü yalın bir çatı ile örtülü bir oturma yeri vardı. Önümdeki dört yıl boyunca burası birçok kez arkadaşlarımla görmeye gittiğim; ders arasında dinlendiğimiz bir yer oldu. G Blok'a yakın olması nedeniyle de yeğlediğimiz bir yerdi. Buraya çardak diyecektik sonraları; sivil mimari içinde önemli bir yeri vardı çardağın. Farsça dört tarafı çevrili anlamına gelen çârtâk kelimesi Türkçe'ye 14. yüzyılda geçmişti. Balkanlara değin uzanan bir mimari elemana dönüşerek gündelik yaşam içinde özellikle yazları serinlemek amacıyla kullanılan önemli bir mekân olmuş (Bing, 2018), Ege ve Akdeniz Bölgesi'nde ise genellikle asma ile kaplanmıştı. Bu geleneksel mimari elemanın sürekliliği, kuşkusuz yolu okuldan geçmiş öğrencilerin toplumsallaşmasında, birbirlerini tanımada ve aynı kültürü sürdürerek paylaşmasında önemli bir rol oynamıştı.

Figür 6 Çardak (Deniz Dokgöz).

G Blok'a yaklaşmıştım. Geniş pencereleri olan üç katlı bir yapıydı. Pencere düzeninden her sınıf birbirinin aynısını yineler biçimde koridor çevresinde dizilmişlerdi görünen. Büyük pencereleriyle gün ışığından ve temiz havadan en üst ölçüde yararlandığı belli oluyordu. Girişin üzerinde cam ile kaplanmış açıklık daha da genişliyordu; merdivenleri görebiliyordum. Beton ve cam, yapı gereçleri olarak ön plana çıkıyordu. Sınıfımın, zeminin bir üst katında yer aldığını biliyordum; yavaşça merdivenlerden çıktım. Sınıflar uzunca bir koridorun sağında dizilmişlerdi; sol yan ise tümüyle pencerelerle kaplıydı. Gri renkli kapıdan 49 numaralı sınıfa girdim. P sınıfıydı. Abecesel dizilen bu sınıflardan P'de olmak yine okulun ölçeğini anımsatıyordu. Okulun penceresinden dışarıya baktım; uzun çam ağaçlarının arasından çardak görünüyordu, yukarıdan bakınca çardağı çevreleyen zeminin toprak olduğunu farkettim. Kayrak taşları ile dar patikalar oluşturulmuştu çardağa ulaşmak için, birisi çeşmeye bağlıyordu; bir başka patika kantine doğru gidiyordu; bir başkası da solda henüz görmediğim bir yere. Çevreye göz gezdirirken; okulun geri kalanını keşfetmek için öğle teneffüsünü ipe çekiyordum.

Figür 7 G Blok (Deniz Dokgöz).

Keşif

Günün ilk yarısını tamamladıktan sonra çalan zille birlikte bu kez uzun koridorun başındaki sınıftan çıkıp öbür ucuna doğru yürüdüm. Merdivenden aşağıya inip kilit taşlarla döşeli bir yolda ilerlemeye başladım. Solumda başka bir blok vardı. F ve G Bloklara göre daha eski, buna karşılık daha heybetli duruyordu. Köşelerindeki taşlar onu daha güçlü gösteriyordu. Bina bittiğinde birçok yolun kesiştiği geniş bir alana geldiğimi anımsıyorum. Sola döndüğüm anda gördüğüm koru, sanıyorum, birkaç saniyeliğine soluğumu kesmişti. Hızlı adımlarla koruya doğru yürümeye başladım. Yavaş yavaş eğim artıyordu. Sanki küçük bir tepeye doğru yol alıyordum. Solumda üç katlı uzun bir yapı yer alıyordu. Onun önünde üst kotla alt kot arasını bağlayan, sahnesinde damalı döşeme olan bir amfityatro vardı. Her adımda yaşadığım karşılaşmalar beni daha çok şaşırtıyor ve heyecanlandırıyordu. Okulun bulunduğu yere aidiyeti beni kendisine hızlıca bağlamıştı.

Figür 8 Amfityatro (Deniz Dokgöz).

Figür 9 Koru ve Güvercinlik (Bornova Anadolu Lisesi Facebook Grubu).

Üst kotta kayrak taşları ile döşenmiş bir yola ulaştım. İlerisinde, çalılıkların yanında bir güvercinlik ve ötesinde bir ev vardı. Güvercinlik, tuğla ve taş ile örülmüş bir kule görünümündeydi. Koruda dolaşmak için can atsam da, güvercinlik ve ardındaki köşk beni daha da meraklandırmıştı. Köşke doğru ilerledim. Geniş ve büyük saksılar dizili merdivenlerinden yukarıya çıktım. Kapsında Ahmet Piriştina Sergi Salonu yazıyordu. 2004 yazında yitirdiğimiz İzmir'in en önemli belediye başkanlarından biriydi Piriştina ve adı çok önemli bir yerde, okulun özel bir yer olmasında önemli yeri olan kavramlardan vefa ve bağlılık kavramlarını göstererek karşıma çıkmıştı.

Figür 10 Köşk (Deniz Dokgöz).

Giraud Ailesince yazlık ev olarak kullanılan bu köşk, bir höyük üzerine yapıldığı için okulun bu kısımda yükseldiğini öğrendim içeride karşılaştığım bir çalışandan. Erken Tunç Çağı'na tarihlenen İpekkuyu Höyüğü üzerinde İzmir'in deniz aşırı ticaretinde önemli bir rol oynamış olan Giraud Ailesi'nin olan köşk ve üzerinde bulunduğu verimli arazi; 20. yüzyıl başlarında bugün gördüğümüz şekilde yapılmış. Bu karşılaşmayla tarihten kesit almak olanaklıdır. Bu köşk aynı zamanda BAL Eğitim Vakfı (BALEV)'nin çalışma ofisiydi. BALEV'in hem öğrencileriyle hem de mezunlarıyla bağ kuran evrensel değerlerin korunmasında rolü büyüktü, tıpkı 19. yüzyılda İzmir'de var olan, çoğu zaman üyelik gerektiren kulüpler ve vakıflar gibi.

Köşkün arkasındaki merdivenlerden koruya doğru inerken, doğa ile karşılaşmanın öğreticiliğini, böyle bir alanda yürümenin sağladığı zihinsel rahatlığını ve dinginliği düşündüm. Müfredatta var olan dersleri tamamlayıcı olarak belki de kırk dakikalık hiçbir dersin öğretemeyeceği bir farkındalık yaratarak yaşamı bütünsel anlayabilmek için ortam sağlıyordu koru. Başka hiçbir okulda koru gördüğümü anımsamıyorum. Okulun girişindeki "BALI olmak ayrıcalıktır." yazısı geldi gözümün önüne mis kokulu çam ağaçları arasında yürürken. Gülümsedim. Henüz yalnızca dört saattir içinde olduğum bu okulda yaşayacağım dört yılı merakla bekliyordum.

Sonuç

Bu yazıda, metropolitan gerçeklikler içerisinde gizli kalmış bir yer olan Bornova Anadolu Lisesi'nin İzmir liman kenti kimliği ile olan ilişkisine odaklanıldı. Öyküde anlatıldığı gibi, Giraud Ailesi'nin olan özel bir mülkün, 1950ler göz önünde tutularak eğitim verilmesi amacıyla işlevsel bir dönüşüme uğraması, bu özel yerin birçok kişi tarafından kullanılmasına olanak sağlamıştır. Kurulduğu tarihten başlayarak vermiş olduğu binlerce mezununun ve bu kurumda görev yapmış değerli çalışanlarının yaşamlarında önemli bir yeri olan bu okul, kültürel belleğe katkı sağlamıştır.

Kozmopolitizm geçmişte kendini mimarlıkta ve kültürel üretimlerde bulunduğu dönemin koşulları içinde göstermiştir. İzmir'in kozmopolitan geçmişi, bu çalışmada söz edildiği gibi değişen koşullar altında bugün de sürmektedir. Bu nedenle, her bir kozmopolitan durumun kendi içinde değerlendirilmesi ve İzmir'in kültürel belleğine katkısı mikro-tarih çalışmalarıyla gözler önüne serilebilir. Bu çalışma, İzmir liman kenti kimliğine ilişkin başka öykülerin de yazılması için açık bir çağrı niteliğindedir.

Referanslar

Bing, Judith. *Chardak Between Heaven and Earth: Tracing Vernacular Space in Balkan Architecture /Cardak izmedu neba i zemlje: Tragovima vernakularnih prostora u arhitekturi Balkana*. Maine: Procyon Lotor Press, 2018.

Bornova Anadolu Lisesi. (Ekim, 2017). *Koru ve Güvercinlik Fotoğrafı*.
<https://www.facebook.com/bornovanadolulisesi/photos/a.10150603313879139/10155245142784139>.

Bornova Anadolu Lisesi. (Temmuz, 2012). *Hava Fotoğrafı*.
<https://www.facebook.com/bornovanadolulisesi/photos/10150509818159139>.

Eldem, E., 2013. *Plurality, cosmopolitanism, and integration: The dangers of comparing the incomparable*. In *The Economies of Urban Diversity* (pp. 47-62). Palgrave Macmillan, New York.

Taniş, F. and Hein, C., 2020. *Space, Representation and Practice in the Formation of Izmir During the Long Nineteenth Century. Migrants and the Making of the Urban-Maritime World: Agency and Mobility in Port Cities, C. 1570–1940*, içinde. pp.44-61.

Koçak, Haydar. "Soyer havalimanında açıkladı: 'İzmir'de iki şey yapacağım'", *İzgazete*, 28 Ocak 2019, <https://www.izgazete.net/politika/soyer-havalimaninda-acikladi-izmir-de-iki-sey-yapacagim-h32321.html>, 2 Şubat 2019.

Merriam-Webster. (n.d.). *Cosmopolitan*. Merriam-Webster.com thesaurus içinde. 19 Şubat 2021, <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/cosmopolitan>.

Mert, Hasan. *Geçmişten Günümüze Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Bornova*. İzmir: Bornova Belediyesi Kültür Yayınları, 2008.

Said, E.W., 1979. *Orientalism*. Vintage. Vancouver.

Türk Dil Kurumu, *Kozmopolit*. *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. 2 Mart 2021, <https://sozluk.gov.tr/>.